Kolegice i kolege,

Tema ovogodišnjeg skupa – **„Ekonomska politika – Učinak platne bilance na ekonomski razvoj“** - određena je ne samo gospodarskom krizom u Hrvatskoj već i znatnim gospodarskim problemima u gotovo svim tranzicijskim zemljama. Prisutna financijska kretanja u eurozoni sa značajnim implikacijama na budućnost Europske unije dodatno aktualiziraju preispitivanje odnosa platne bilance i ekonomskog razvoja, kako u teoretskom pogledu tako i u pogledu učinkovitosti ekonomske politike. Posebno mi je zadovoljstvo, to moram istaknuti, da se ovogodišnji Skup održava na Ekonomskom fakultetu čime postaje dio šireg Programa Ekonomskog fakulteta povodom njegove 90. godišnjice postojanja. U ime svih autora tijekom proteklih sedamnaest godina zahvaljujem se dekanu Ekonomskog fakulteta profesoru Lazibatu i njegovim suradnicima koji su nam to omogućili.

Kolegice i kolege,

Euro je do krize bio uspješan projekt koji je funkcionirao. U svijetu je vladala konjunktura – čemu je doprinijela otvorenost tzv. Socijalističkih država - dodatno podržavana sve slabijim američkim dolarom, deficitom platne i proračunske bilance.
Pojava krize rezultirala je usmjeravanjem
najveće moguće pažnje pojedinih članica Europske unije (i samim time eurozone)
na rješavanje globalne krize na razini svojih nacionalnih gospodarstava
, pri čemu su, uglavnom,
zapostavljale kriterije konvergencije
, što je nekim zemljama omogućilo učinkovito usporavanje pada BDP-a te dinamiziranje gospodarske aktivnosti. Druge, zadužene zemlje nisu mogle učinkovito intervenirati u

nacionalnom gospodarstvu jer su u vrijeme konjunkture ostvarivale deficite - tekućeg računa, vanjskotrgovinskog i proračunskog – što im je, po prirodi stvari, dramatično smanjilo broj stupnjeva slobode u odlučivanju, odnosno aktivnijem interveniranju države u gospodarstvo. Tako je kriza, po tko zna koji put, pokazala
kako nije moguće voditi učinkovitu ekonomsku politiku u uvjetima jedinstvene valute s jedne strane i, s druge strane, velikog raspona u stupnju razvijenosti (mjereno dohotkom

per capita
) pojedinih članica.

Preuzimanje eura kao valute za manje razvijene zemlje znači (gotovo) isto što i fiksiranje tečaja nacionalne valute za bilo koju referentnu valutu. Zemlja koja je fiksirala svoju valutu smatra da može dinamizirati svoju gospodarsku aktivnost i u kratkom vremenu s prihvatljivim gubicima učinkovito uskladiti svoje relativne cijene sa cijenama referentne valute, odnosno svjetskim cijenama. Dakle, može drugim instrumentima ekonomske politike, recimo kamatnom i poreznom politikom, amortizirati nepovoljne učinke svoje fiksirane, zapravo aprecirane, valute. Održavanje fiksnog tečaja (uvođenje eura) u manje razvijenim zemljama upravo se tako može tretirati i nije nepoznato u povijesti ekonomske politike.
Mnoge su zemlje u cilju stabilizacije svojih gospodarstava vezivale nacionalne valute za neku od svjetskih valuta. Ti su projekti, prije ili kasnije, završavali kao promašaji. Neuspjesi nisu vezani samo uz manje razvijene zemlje.
I najrazvijenije zemlje imale su loša iskustva kada su vezivale svoje valute uz rezervne valute ili zlato. Jedan od najpoznatijih primjera je povratak funte sterlinga nakon Prvog svjetskog rata u Velikoj Britaniji 1925. godine na predratni paritet prema američkom dolaru. Danas su poznati sukobi na relaciji Keynes – Churchill, u kojem je Keynes vrlo otvoreno osporavao politiku gospodina Churchilla. Keynesova argumentacija u osnovi se svodila na tvrdnju da je paritet dviju valuta određen odnosom učinkovitosti dvaju gospodarstava i odnosom eksternih i internih relativnih cijena. Kada je zlatni standard napušten (21. rujna 1931. godine) Keynes je to sasvim jasno pozdravio:

„Malo je Engleza koji se ne raduju činjenici da smo raskinuli zlatne okove. Konačno su nam ruke slobodne i možemo se posvetiti razumnim stvarima. Romantična faza je okončana i trebalo bi sjesti i realno porazgovarati o tome što nam je najbolje činiti.“

U Hrvatskoj je od 4. listopada 1993. godine fiksiran tečaj kune za marku, potom euro, što je temeljni cilj ekonomske politike i danas. Posljedice takve politike sasvim su se konkretno manifestirale preko transformacije gospodarske strukture kroz smanjivanje učešća izvoznog sektora i povećanje učešća uvoznog sektora, što je vodilo vanjskoj neravnoteži i enormnom povećanju inozemnog duga. Prema prognozama, inozemni će dug ove godine dosegnuti 105,9 posto BDP-a. Cijena stabilnog tečaja jednim dijelom plaćena je i prodajom „obiteljskog srebra". Hrvatska i ostale zemlje srednje i istočne Europe danas muku muče kako zaustaviti pad gospodarske aktivnosti te kako održati eksternu likvidnost. Za njih **pitanje kreditnog rejtinga postaje sudbonosno.** Ako na umu imamo da povećanje kamatne stope u Hrvatskoj od samo jedan posto ima isti učinak kao smanjenje gospodarske aktivnosti za jedan posto, što iznosi gotovo 450 milijuna eura ili gotovo 3,3 milijarde kuna, to znači da će, ukoliko dođe do smanjenja kreditnog boniteta, Vlada svojom politikom morati „amortizirati" povećanje kamatne stope na inozemni dug kako bi mogla upravljati procesom reprodukcije.

Grčki slučaj u mnogočemu je poučan za Hrvatsku. Za razliku od Grčke, koja kao članica eurozone ima mogućnost raspolaganja interventnim fondom i zaduživanja po povoljnijim uvjetima, u slučaju Hrvatske takvih mogućnosti nema. Izravnim subvencijama grčkom gospodarstvu pokušava se spriječiti lančana reakcija koja bi mogla završiti kataklizmom širih razmjera, iz prostog razloga što je svima jasno da su financijski, odnosno gospodarski problemi eurozone samo dio problema Europske unije. Sada, između ostalog, stižu računi na naplatu zbog olako dozvoljenog pristupanja pojedinih manje razvijenih zemalja eurozoni. **Temeljni problem tih zemalja je nemogućnost dugoročnog održanja uravnotežene platne bilance.** Iako je grčko gospodarstvo nekonkurentno u okviru eurozone, ono je ipak daleko učinkovitije od hrvatskog ako se odnos učinkovitosti mjeri dohotkom *per capita*.

Hrvatska je mala i nerazvijena tranzicijska zemlja i u svom kratkom i burnom postojanju činila je mnoge greške u ekonomskoj politici, koje se ni danas javno ne priznaju. Naime, dosadašnji „izbor" ekonomskih ciljeva i nacionalnih prioriteta uvelike je bio (i ostao) uvjetovan odnosom političkih snaga i pojedinačnim interesima određenih društvenih slojeva. Hrvatsko društvo iskazalo je nespremnost i nesposobnost da uskladi svoje kratkoročne i dugoročne ciljeve, odnosno svoju tekuću i razvojnu ekonomsku politiku, što je izravno povezano s aktualnim gospodarskim problemima. Razlog sve većem zaduživanju leži u niskoj konkurentnost hrvatskog gospodarstva, što uz veliku nezaposlenost dovodi do pada životnog standarda i blagostanja većine građana. Konzumerizam, koji je samo pojavni oblik događanja u zadnjih dvadesetak godina, izraz je tragičnog materijalnog stanja građana tzv. socijalističkih zemalja tada i sada, kada su svi zaduženi i socijalno ugroženi. Stoga postaje sporno u kojoj mjeri nosioci ekonomske politike mogu donositi samostalne odluke ignorirajući interese vjerovnika i investitora.

Izlaz iz tog stanja nije jednostavan. **Naprosto nema dobrih rješenja. Pitanje svih pitanja je: „Koje rješenje je najmanje loše?"** Jasno je da bez dinamiziranja gospodarske aktivnosti rješenja neće biti; sutra će biti još tmurnije nego što je to danas, kao što je danas tmurnije nego što je to bilo jučer.

Polazište

Ugovorom iz Maastrichta definirano je ovih pet uvjeta, poznatih kao kriteriji konvergencije:

– stopa inflacije može biti najviše do 1,5% veća od stope inflacije triju zemalja s najnižom stopom inflacije;

– prosječne nominalne kamatne stope ne smiju biti veće za više od 2% od kamatnih stopa triju zemalja s najnižom stopom inflacije;

– proračunski deficit ne smije biti veći od 3% GDP-a;

– javni dug može iznositi najviše 60% GDP-a;

– dvije godine prije ulaska u monetarnu uniju valja održavati stabilnost nacionalne valute uz dopuštene granice fluktuacije.

Kojega kriterija nema, a bitan je? **Kriterij kojega nema je dugoročni uravnoteženi odnos s inozemstvom, odnosno zahtjev za uravnoteženom platnom bilancom**
. Mi smo, međutim, hvaleći naša postignuća, izgubili iz vida da je cijelo razdoblje nakon 1995. godine obilježeno deficitom platne bilance, a smjer toga deficita bio je određen deficitom trgovačke bilance koji je djelomično „amortiziran“ deviznim priljevom od turizma. Država je po osnovi deficita trgovačke bilance sve ove godine ostvarivala značajne porezne prihode te je mogla imati „ignorirajući“ odnos prema inflaciji jer je deficit vanjskotrgovačke bilance stabilizirao cijene zadovoljavanjem svake potražnje po cijenama koje su bile superiorne cijenama domaćih proizvođača. Posljedica za nacionalnu gospodarsku strukturu bila je očekivana – nacionalno gospodarstvo je, osim ponekih izuzetaka, eutanizirano, što je vidljivo promatra li se kretanje industrijske proizvodnje, odnosno stope (ne)zaposlenosti zadnjih dvadeset godina.

Kako ugovorom iz Maastrichta kao kriterij nije određena potreba dugoročnog uravnoteženja platne bilance, mišljenja sam da bi bilo potrebno dodati još (najmanje) dva kriterija:

- saldo tekućeg računa platne bilance može biti do 2% lošiji od salda na tekućem računa triju najotvorenijih zemalja,

- neto inozemni dug može iznositi najviše 50% GDP-a.

Kriterije glede proračunskog deficita, te javnog duga će valjati dopuniti dodatnim kriterijima:

- **marginalnu poreznu presiju uskladiti sa dohotkom per capita, te**

- **dogovoriti moguću razinu neizravnih u ukupnim porezima pojedine zemlje članice eurozone.**

Nedavno je Njemačka pokrenula, a razvijene zemlje eurozone su prihvatile, zahtjev kojim bi se članice eurozone u većoj mjeri pridržavale maastrichtskih kriterija nego što je to bilo do sada. Ostvarenje njemačke inicijative dodatno će smanjiti broj stupnjeva slobode – učinkkovitost ekonomske politike - manje razvijenih članica eurozone.

Navedena ograničenja za eurozonu mogu se odrediti kao izvanjska ograničenja za hrvatsku ekonomsku politiku koja bi za cilj imala izlazak iz krize hrvatskoga gospodarstva.

Kriza u Hrvatskoj nije rezultat globalne krize već je to nacionalna, naša domaća kriza kojoj je globalna kriza bila katalizator. Dugo se to ignoriralo. I danas se to ignorira. Ignoriranje u ovom slučaju znači nastavak ekonomske politike koja je značajnim dijelom zaslužna za stanje u kojem se nalazimo. **Mnogi socijalni problemi također su posljedica neoliberalističke politike.**

Hrvatska se nalazi pred raskrižjem. Može nastaviti dosadašnjim putem i pasivno čekati da se dogodi dužnička kriza kojom će upravljati međunarodne institucije kako bi zaštitile interese naših vjerovnika. Drugi put, za koji se zalažem, napuštanje je dosadašnje ekonomske politike te određivanje primjerene stope rasta gospodarske aktivnosti i povećanje zaposlenosti.

To je po mome mišljenju moguće **intervencionističkom politikom na strani ponude**. Dakle, zalažem se za sustavni pristup izmjene gospodarske strukture (sukladno komparativnim prednostima koje valja pretočiti u konkurente) koja će biti izvozno orijentirana. Intervencionistički pristup znači da valja sve raspoložive instrumente ekonomske politike „posložiti“ tako kako bi se, na bazi uzajamne refleksije, ostvarili postavljeni ciljevi.

Ograničene mogućnosti daljnjeg zaduženja i, prema tome, potrebito smanjenje deficita na tekućem računu platne bilance ograničenja su za današnju i svaku narednu vladu. Pri tome posebno valja imati u vidu činjenicu da deficit robne razmjene s inozemstvom izravno povećava porezne prihode sukladno udjelu potrošnih poreza u ukupnim porezima. Izneseno znači da smanjenje deficita robne razmjene s inozemstvom izravno smanjuje porezne prihode. Ima li se u vidu da su odljevi po osnovi dohotka u 2009. godini bili veći od deficita tekućeg računa platne bilance, jasno je u kakvim ograničenjima funkcionira hrvatsko gospodarstvo, odnosno nosioci izvršne vlasti.

Radovi koji su objavljeni u ovom Zborniku prezentiraju različite poglede na odnos platne bilance i gospodarski razvoj. Autori iz inozemstva prezentiraju iskustva svojih zemalja koje imaju više-manje slične probleme našima u Hrvatskoj. Posebno su vrijedni prilozi inozemnih autora u ocjeni stanja hrvatskoga gospodarstva i mogućih načina rješenja krize. Svi radovi implicite i eksplicite ukazuju na značaj salda tekućeg računa platne bilance i ograničenja koja donosi kronični deficit. U tom smislu, zahvaljujem se svim autorima na danim prilozima i nadam se da će njihovi radovi biti dodatni poticaj drugim istraživačima u istraživanju ovoga složenog odnosa međuovisnosti kako bi se mogućnosti što ih donosi otvoreno gospodarstvo iskoristile u pravcu dinamiziranja gospodarske aktivnosti.

Na kraju, pozivam sve prisutne da svojim kritičkim opservacijama/prijedlozima doprinesu osvijetljavanju svekolikih tekućih i razvojnih problema hrvatskog gospodarstva. Autorizirane radove objaviti ćemo u narednom broju časopisa Ekonomija/Economics.

Hvala na pažnji!

U Zagrebu, 27. Listopada 2010.

Guste Santini